1862–1912

SCHWEIGER MÓR
NYOMDÁSZSÁGÁNAK
FÉLSZÁZADOS JUBILEUMA
EMLÉKÉRE

ARANYÜNNEP

A FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDAI SZEMÉLYZETE MEGBIZÁSÁBÓL
IRTA ANDAI GYULA

1862–1912

Akik egy egész emberéletet felölelő, munkában eltöltött félszázad jubileumi ünnepélyén résztvesznek, azok csak a fényt, örömet, az ünnepély lelkes, mámorító zaját látják, hallják és élik át. Az ünnepélyen résztvevők tömegében alig akadnak olyanok, akik e napot megelőző ötven év minden napjának, minden órájának küzdelmére, fáradságára gondolnának; csak nagyon kevés azok száma, kiknek eszébe jut, hogy az az asztalfőn ülő, barázdás homlokú ősz ember, akit egy mosolygó és sugárzó arcú vendégsereg éltet, dicsőít és ünnepel, aki kis gyermekkorától kezdve a serdülő aranyifjuságon át, az embernyi férfikoron végig a mai 61 éves korig egy szinte szédületes hosszúságú pályát járt be: – mennyi fáradságot, mennyi szenvedést, mennyi csalódást élt át, mennyi szertefoszlott álomképre tekint vissza.

Nem az a fény, nem az a csillogás, nem az a boldogság kísérte az ünnepelt életének ötven évét, a mely fény, csillogás, boldogság a mai napon jut neki osztályrészül. Gyermekésszel bizonyára nem gondolt arra, hogy mily rögös, mily tövises utat kell majd bejárnia, élete folyásán hányszor és hányszor fog szive, lelke vérezni, hány hosszú álmatlan éjszakán kél az életküzdelemben elfáradt lelkéből senki által nem hallható néma jajszó. És ifjukorában, az életküzdelem közepette, bizonyára nem olyannak festette ábrándképeit a jövőről, mint ahogy azt tényleg átélte...

A hogy ma ott áll a szorgos munkában eltöltött élet magaslatán, tekintetével átfutja az ötven év ködös távolságát, áttekinti szorgalmának eredményét: – az ünnepeltetés, fény, az öröm közepette tán lelke egy pillanatra elborul arra gondolva, hogy ötven évi fáradozásának mi a jutalma, munkásságának mi a gyümölcse, és milyen lesz a küzdelmes multat követő jövő?...

*

Aki ez emléksorok olvasása közben megáll Schweiger Mór gyermekévei előtt és maga elé képzeli ez évek szomorú emlékeit, az meg fogja érteni a bevezető sorok mélabús akkordjait.

Tizenegy éves korában, hogy szülei és a maga megélhetését megkönnyítse, nyomdász-inasnak ajánlkozott...

Tizenegy évvel!

Abban a korban, a mikor még a gyermekálmok rózsaszinüre festik az életet, mikor a világ még csak örömből és játékokból áll, mikor még a gyermek a tündérregék varázs-rejtelmeiről képzelődik, akkor Schweiger Mór már ismerte, érezte és átélte az élet nyomorúságát, szegénységét, szenvedését!

Van ebben valami megható, valami szivet-lelket érintő, valami olyan drámailag ható érzés, mely ha a zsenge gyermekbe rögződik, végig kiséri őt az egész életen, mint ahogy felzokog az élet szomorúsága az olyan költő vagy iró műveiben, kinek lelkébe már a kis gyermekkorban belevésődött az emberi lét nyomorúságának, szenvedésének pesszimizmusa.

1862-ik év elején Pesten a Háromkorona (a mai Nagykorona)-utcában levő «Egyesületi-nyomdá»-ban jelentkezett felvételre. E nyomda tulajdonosai voltak: Fanda, Frohner, Büchler, Gambó, Heller, Harsányi és Nagy. A főnökök közül Fanda fogadta a kis Schweigert, aki félve, szepegve adta elő jövetele célját. «Aztán hány éves vagy?» – kérdé Fanda a kis emberkét. «Én kérem *már* tizenegy éves vagyok!» «Hm, *már* tizenegy éves? Nagy kor. És miért akarsz *már* tizenegy éves korodban nyomdász-inas lenni?»

Schweiger zavarban volt, ajka izgatottan mozgott, szinte látszott rajta, hogy nehezére esik a válasz e kérdésre, míg végre könnybelábadt szemekkel felelé: «Kérem, mi nagyon szegények vagyunk!»...

A tanonc-vizsgát sikerrel letette. Ennek ellenére, hivatkozással fiatal korára, hat heti próbaidőt kellett kitöltenie, mely időre gázsi nem járt. A próbaidő után négy és fél évre szedőtanoncul szerződött hetenkint egy forint, a mai érték szerint 2, azaz kettő korona kosztpénz gyanánt adott fizetéssel.

E szűk korlátok közé szorított emlékkönyv nem alkalmas annak bővebb leírására, hogy abban az időben milyen élete volt a nyomdász-tanoncnak. Ha idősebb kollégáink regélnek erről, mi, az újabb generáció Gutenberg-ifjai, szinte hihetetlennek tartjuk, mikép volt lehetséges, hogy a régi világban a börtönök lakóinak jobb, emberibb sorsuk volt, mint a tanoncnak.

Ebben az időben tanulta Schweiger a betüszedés művészetét. Reggel hat órakor már a betüszekrény mellett állott 16-18 tanulótársával egyetemben. Az ebéd-idő csak addig tarthatott, míg a magával hozott szűkös ebédjét elkölthette. Ebéd után, körülbelül egy órakor folytatódott a munka rendes körülmények között esti 9 óráig, rendkivüli esetben pedig, ami minden másnap előfordult, a késő éjjeli órákig, amiért természetesen külön díjazás nem járt.

És a tanulás keserves éveiben amikor fegyencképen dolgozott, fáradott és gyakran éhezett, vigasza, enyhitője volt, hogy szerette szakmáját, és rajongó lelkesedéssel merült bele annak minél alaposabb megtanulásába. Örömmel és büszkeséggel gondolt arra, hogy ha majd segéd lesz, mennyit fog ő keresni, és szegénységben, szükségben szenvedő szüleinek megélhetését mennyire meg fogja könnyíteni!

Leteltek a tanulás nehéz évei, Schweiger felszabadult, amikor heti fizetése öt forintra «emelkedett». 1867 végére az «Egyesületi nyomdá»-ból két cégtárs, Fanda és Frohner, kiváltak és külön nyomdát rendeztek be. Magukkal vitték a fiatal Schweigert és mint főszedőt heti 12 forinttal alkalmazták. Itt két évig működött. Becsvágya és ösztöne, hogy szüleit jobban támogathassa, nagyobb kereseti igényeket ébresztettek benne, miért is 1869 végén a Kunossy és Réthy-cégnél számoló-szedői kondiciót vállalt. Hogy mily gyors és kiváló munkaerő volt, legjobban bizonyítja, hogy az akkori időben, amikor szedők átlagos heti bére 8-12 forint között váltakozott, ő számolásban hetenkint 35-45 forintot keresett, mely kereset ma, 43 év után is csak nagyon kivételes.

Itteni kondiciójában életének szép, dicséretes, és a mi nézőpontunkból itélve, hősies mozzanatát élte át.

Akkortájt Pesten a nyomdász-szervezet még csecsemőkorát élte. Aki egy kissé hangosabban adott kifejezést elégedetlenségének, az minden úton-módon üldöztetéseknek volt kitéve és egy kategóriában állott a «Rebell-Gesindel»-ekkel. A nyomdászok összessége nem volt egy táborba tömörülve, az egyetlen összekötő-kapcsot köztük a segélyző-egylettől függetlenül álló «Önképző-egylet» képezte, ennek működése azonban inkább csak szakfejlesztésre szorítkozott, nagyon csekély mértékben engedve teret a szervezeti életnek, a szaktársi öntudatnak, az összetartásban rejlő erő fogalmának.

Ez «Önképző-egylet» kebelében működött az úgynevezett árszabálybizottság, melynek az volt a missziója, hogy a nyomdászokat összetartásra ösztönözze és gazdasági helyzetük javulását előmozdítsa.

Az akkori árszabály-bizottság buzdításának eredménye volt az, hogy Budapesten a nyomdászság 1870 február 5-én első izben lépett sztrájkba teljes összességében a kilenc órai munkaidőért és a 20 krajcáros alapszámolásért.

Schweiger Mór, mint a szervezet lelkes katonája, feláldozva jó kondicióját, gyújtó, lelkesítő szavakkal a Kunossy és Réthy-nyomda személyzetét kilépésre és a sztrájkhoz való csatlakozásra ösztönözte.

E tanulságokban rendkívül gazdag sztrájk egy érdekes, és az akkori idők felfogására jellemző epizódja volt az, amikor a sztrájkolók tömege a befagyott Dunán keresztül zenével és hangos énekszóval Budára vonult, ahol több csoportra oszolva, különböző helyeken felütötték sztrájktanyájukat, köztük volt természetesen Schweigerünk is.

A sztrájk kudarccal végződött. Az akkori főnökök is tudták, hogy a harc sikeréhez a lelkesedés nem elégséges, ahhoz sok «puskapor» is kell, és éppen ez hiányzott a sztrájkolóknak. Sztrájk-alap, sztrájk-segély ez időben még ismeretlen fogalom volt. Az első héten, míg a szaktársak pénze tartott, a harci kedv megvolt, a győzelem reménye kitartásra buzdította őket. A következő és a harmadik héten azonban, mikor a «munició» fogytán volt, lassankint megritkult a sztrájkoló tábor, olyannyira, hogy a negyedik héten, március 6-án, az árszabálybizottság elnöke (Záhonyi) a felényire leolvadt sztrájkolókat a Beleznay-kertbe hívta össze, és ott a szaktársak Sauerwein, Anft, Záhonyi felszólalására elhatározták, hogy amennyiben a kilépettek nagyobb része már vissza ment dolgozni a nyomdákba, ők is másnap, hétfőn (március 7-én) munkába lépnek.

Schweiger egyike volt azon keveseknek, akik mindvégig kitartottak, pedig neki gondoskodnia kellett szüleiről is, akiket igaz lélekkel szeretett és fájó szívvel látta, hogy a nélkülözésből ők is hamar kivették osztályrészüket. Ennek ellenére még azután is, hogy a bizottság a sztrájk megszüntét ajánlotta, többedmagával folytatta a harcot, míg végre egyrészt engedve édesatyja rábeszélésének, másrészt pedig belátva a harc folytatásának céltalan voltát, munkába lépett.

Önként értetődik, hogy azok a szaktársak, akik jó keresetük dacára elég merészek voltak sztrájkba lépni, abban az időben nem igen juthattak vissza régi helyükre. Schweiger azonban nem is törte magát érte. Mint mindazok, akik érzik, tudják alkotóerejüket, és míg ennek nem találnak megfelelő terrénumot, nem nyugosznak: úgy ő is visszavágyódott minden nyomdász legszebb ideáljához, az accidenziához, hátat fordított tehát a fényes keresettel, de szerinte sablonos munkával járó kondiciójának, melyet sztrájk előtt a Kunossy és Réthy nyomdában elfoglalt volt és a Heller-céghez lépett be, hol fiatal kora dacára mint faktor működött négy és fél éven át.

Itteni kondiciójában katonai kötelezettségének is eleget téve, az akkortájt szervezett honvédségnél élte át a «gyöngyélet» keserveit.

1873-ban a Heckenast Gusztáv-féle nyomda Franklin-Társulat névvel részvénytársasággá alakult át. Főművezetővé Hirsch Lipótot, a Pesti könyvnyomda részvénytársaság faktorát hívták meg, ki az időben már szaktekintély hirében állott. Ide lépett be Schweiger mint egyszerű szedő egy évvel később 1874 junius 8-án. Hirsch Lipótnak hamarosan feltünt a fiatal ambiciózus szedő, ráterelődött a figyelme és így emelkedett fokonként első accidenz-szedővé, majd 1880 elején, az accidenzosztály és 1897-ben az egész szedő-személyzet művezetője lett.

Ötven évi munkásságából körülbelül 40 évet a Franklin-Társulatnál töltött el. Ez idő alatt Hirsch Lipótnak nélkülözhetetlen segítő- és munkatársa volt. A mikor Hirsch a Franklin-Társulathoz került, maga köré gyűjtötte az akkori idők legjobb nyomdász-talentumait és ezek közül Schweiger volt az egyedüli, akinek szaktudása párosult az ő műizlésével. Midőn e sorok irója felkereste őt avégből, hogy megtudja, miként vélekedik Schweigerről, akivel közel négy évtizeden át a legközvetlenebbül működött, többek közt a következőkép jellemezte Schweigert: «Az egyedüli, akiben megvolt az ösztön stilusomnak kivitelére és néhány szóval jobban megértette, felfogta a munkák elkészítésére vonatkozó terveimet, mint bárki más hosszas magyarázgatások után.»

És ahogy Hirsch megteremtette a magyar nyomdászatban azt sajátos stilust és műizlést, mely az egész kulturvilágban híressé és naggyá tette Franklin-Társulat nyomdáját, ebben legkiválóbb és legkimagaslóbb munkatársa Schweiger volt. Minden egyes műben, mely kezük alól került ki, megvan az egyszerűségnek az a nagyszerűsége és szépsége, melyet eleddig egyetlen nyomda sem tudott híven utánozni. Az általuk megteremtett irány, a betük tetszetős metszése, a nyomtatványok typográfiai tökéletessége dacolt minden idők modern, ultramodern, szecessziós stb. stb., leginkább a komoly műizlés rovására űzött dekadens-áramlataival és ezeket túlélve, Franklin-stilus megmaradt a nyomdász-művészetnek azon magaslatán, melyen a kiindulástól kezdve állott.

Amikor Schweiger Mórnak, a kiváló szakembernek az elismerés szerény pálmaágát nyujtjuk, ez elismerés csak öregbedik azzal, ha nevét Hirsch Lipót nevével együtt említjük, mint a magyar nyomdászatnak két oly kimagasló mesterét, akiknek neve a grafikai szakma történetében határkövet jelent.

*

Hogy Schweigert kellőképen jellemezhessem, külön kell választanom a szakembert az egyéniségtől. Mert Schweiger két alkatelemből áll: a nyomdászból, aki elsőrendű mestere a betűszedés minden ágazatának és mint ilyen, a végletekig pedáns, preciz és szigorú; az emberből, a szó legszebb, legnemesebb értelmében, csupa jóságból, melegen érző szívből-lélekből alkotva.

Nem érzem magam eléggé hivatottnak, hogy Schweiger szakmabeli tevékenységét érdeme szerint méltathassam. Sokkalta szebben, ékesebben beszél az ő eddigi munkálkodása, sokkal általánosabban ismert az ő működése, hogysem szüksége lenne arra, hogy én őt erről az oldaláról bemutassam. Kiváló szaktudását minden szónál ékesebben hirdetik azok az elsőrendű alkotások, melyek a Franklin-Társulat nyomdájából kerültek ki. A legkiválóbb költők és írók műveinek kiadása, Jókai százkötetes nemzeti kiadványa, Gyulai Pál díszművei, Remekírók kötetei, Magyar Műkincsek díszmű, mely egyike a magyar nyomdászat remekeinek, a legrégibb időktől napjainkig alkotott magyar törvényeknek (Corpus Juris) gyűjteményes kiadványai, a «Monumenta Vaticana Hungariae» című művészies kivitelű könyv, mely a pápa tetszését is megnyerte, midőn azt évekkel ezelőtt a magyar püspöki kar küldöttsége neki átnyujtotta, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy-Társaság kiadványai, a Budapesten tartott XVI-ik nemzetközi orvosi kongresszus több mint 500 ívre terjedő tárgyalási anyaga, mely munka kivitele az egész világ orvosi köreiben osztatlan elismeréssel találkozott, legnagyobb pénzintézeteink nyomtatványai, az iskolakönyvek túlnyomó része, stb. stb. ezernyi művek mind megannyi dokumentumai Schweiger mesteri voltának a betűszedés terén.

A legkisebb nyomtatványtól a legnagyobbig, mely a szedőterembe kerül, az ő instrukciója szerint készül. Ő jelöli meg az alakot, a betűfajt, gondosan ügyel arra, hogy a címsorok és a szöveg közti harmónia meglegyen; egyetlen sajtótermék szedése nem kerül a gépterembe, melyet ő alaposan át ne vizsgálna és ha a beosztás, a klisék elhelyezése, a betük egymáshoz való viszonylása csak egy hajszálnyira is eltér az ő megszokott pedantériájától, helyesbíti. Alapos szakképzettségű szedőnek kell lennie, aki Schweiger kényes szaktudását kielégíti és az ő megelégedettsége és dicsérete nem szavakban nyilvánul, hanem abban, ha az általa typográfiai szempontból átrevideált munka változatlanul kerül vissza a szedőhöz.

Az írók, szerzők, tudósok, akik Schweigerrel tárgyalnak, mindannyian akceptálják az ő véleményét a munka kivitelére nézve és ha valamelyik szerzőnek a mű beosztása vagy az ábrák elhelyezése tekintetében olyan speciális kívánsága van, mely typográfiai szabályokba ütközik, ő mindig megtalálja a helyes középutat, melyen a szerző kívánsága és a technika találkoznak.

Szerénysége ellen vétek, mikor e helyütt megemlítem, hogy a Magyar Országos Iparművészeti Múzeum elismerésének és hálájának díszes okmánnyal adott kifejezést abból az alkalomból, hogy Schweiger a Múzeum által 1882-ben rendezett könyvkiállítás sikerét előmozdította, továbbá az 1900. évi párisi kiállitás nagy ezüstérmét nyerte el a Franklin-Társulat részéről kiállított művekért.

*

A közélet terén kifejtett tevékenysége is említést érdemel. 1866. év november 17-ike, tehát alig 16 éves kora óta, tagja a Magyarországi könyvnyomdászok és betüöntők segélyzőegyletének és mint ilyen a 70-es években választmányi tag volt. Egyik legagilisabb tagja volt a már emlitett Önképzőegyletnek, élénk részt vett ennek összejövetelein, itt munkálkodott lelkes buzgalommal, a nyomdászat fejlesztése körül. Az Önképzőkör által rendezett szakmabeli vitákon is részt vett. Alapító tagja a Magyarországi munkások rokkant és nyugdijegyletének, mely egylet a Franklin-Társulat személyzete köréből indult ki hódító útjára; ugyancsak egyik alapítója a nyomdászok jótékonysági körének és az Ébredés dalkörnek, elnöke a Hirsch Lipót-alapítvány bizottságának.

*

Schweiger Mórnak a nyomdászpályán való szorgos munkálkodása ötven esztendejét csak nagyjában vázoltam, a mikor e sorokban életrajzát leirom. De ezen életrajz nem volna teljes, ha néhány sorban meg nem emlékeznék a fentebb jelzett két alkatelem másik részéről: *a jó emberről*.

A mai rideg, materialisztikus világban szinte különösen hangzik, hogy egy embert, aki egy óriási munkástábor irányítója, egy hatalmas grafikai intézet egyik oszlopos vezetője, annyi szeretet és becsülés környékezzen, mint Schweigert. Sokat, nagyon sokat tudnék regélni a Franklin személyzete iránt megnyilvánuló szívjóságáról, ha nem tudnám, hogy szerény és puritán lelke tiltakozna egyéniségének ilyetén való karakterizálása ellen.

Mert szaktudásánál csak jósága nagyobb. Osztozik mindenkor a személyzet örömében, bánatában, első vigasztalója és segítője elhalt munkástársaink hátramaradottjainak, és egyetlen esetben sem zárkózott még el a segitséget kérő szó elől. Szívjóságában és humánus gondolkozásában rejlik a titka annak, hogy alig van nyomda ez országban, a hol oly állandó és hosszú ideig dolgozó munkások lennének alkalmazásban, mint a Franklin-Társulatnál.

Óriási tömege a nyomdászságnak rója le a szeretetnek, hálának és elismerésnek adóját a mikor Schweiger Mór félszázados nyomdászságát ünnepeli.

És a mikor munkásságának ötvenegyedik esztendejét kezdi meg, a mikor a letünt hosszú évek emléke egy röpke pillanatra megujul lelkében, új erőt, lelkesedést merithet abból a tudatból, hogy az az ötven év előtt elindult tizenegyéves gyermek a mai emberkorig a kultura szolgálatában szép és nagy munkát végzett és nevét soha el nem mosódó betűkkel irta a magyar nyomdászat történetébe. Az ujabb és ujabb nyomdászgenerációban, a szaktársak százaiban, akik az ő keze alatt tanulták a betüszedést, továbbfejlesztődik az ő kiváló szaktudása és élni fog bennük Schweiger Mór nyomdász-talentumának hírneve időtlen-időkig.

ÜNNEPI KÖLTEMÉNY

SCHWEIGER MÓR NYOMDÁSZSÁGÁNAK FÉLSZÁZADOS
JUBILEUMA ALKALMÁRA
IRTA MORÓCZ JENŐ

Emberi szokás az: hiú törtetőket
Gyakran ünnepel a hazug szinlelés,
Hizelgő szavakkal feldicsérik őket,
Bárha érdemük sincs, vagy csak oly kevés.
És az érdemetlen rárakott diszében
Csinált babérokkal büszkén tetszeleg,
Mintha valósággal rendben volna szépen,
Hogy mindig csak néki tömjénezzenek.

Milyen más ez ünnep! Hőse elvonulva
Ötven éve tölt be nemes hivatást,
Feltünést kerülve, soha nem tanulta,
Inkább megvetette a hivalkodást.
Tengernyi időn át dolgozott szerényen,
S osztogatta bőven lelke erejét,
A munkának élt csak, rabja lett egészen,
Az tette derüssé multját, jelenét.

Dicső Gutenbergnek lett hű követője
Boldog tavaszkorban, félszázad előtt,
Nagymesterünk fénye ragadta előre
S pályájához lelke szinte odanőtt.
Szerette a világ legszebb mesterségét,
Lelkesült tudással művelte hiven,
Századokig őrzi nemesült izlését
Irodalmunk, gyönyörű könyveiben!

Tanítványainak légió a száma,
S a munka terén mind megállja helyét.
Jósága, tudása, igazságossága
Megbecsültté teszik mindenütt nevét.
Ritka munkakedvét nem morzsolta széjjel
A mindent megőrlő rohanó idő,
Élete telve a munka sikerével,
Amely tündökölve tör ma itt elő.

Öreg könyvnyomtató, benső szeretettel
Szálljon üdvözletünk köszöntve feléd!
Ez ünnepi perczre az érdem emelt fel,
Az nyujtja ma néked babér-levelét.
Töltsd be ezután is a régi erővel
Szép körödet, hová a sors helyezett,
S ragyogja be enyhe verőfény özönnel
Még igen sokáig szép életedet!